

Дьоміна О. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ І РОЛЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВІ

У статті представлений аналіз основних концепцій і підходів до проблеми соціалізації особи, що розкривають значення і зміст феномену правової соціалізації в суспільстві, що трансформується.

Ключові слова: соціалізація, правова соціалізація, інститут соціалізації, виховання, самоосвіта, соціальний досвід, ціннісні орієнтації.

Серед багатьох факторів, що сприяють функціонуванню соціуму, соціалізація індивіда посідає важливе місце, оскільки жодна система не зможе досягти достатнього рівня інтеграції й стабільності, якщо їй не вдасться виробити у своїх членів певної суми загальноприйнятих у суспільстві знань, цінностей, установок. Ця проблема є предметом вивчення багатьох провідних фахівців, як вітчизняних, так і закордонних.

Одну з перших спроб комплексного підходу до вивчення феномену соціалізації 60-х роках ХХ ст. здійснив Б. Паригін. Йому належить досить точно (хоча й дещо обтяжене) визначення соціалізації, яку він розглядав як “багатогранний процес олюднення людини, який містить і біологічні передумови, і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище й передбачає соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, включаючи предметний світ і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов’язків та ін., активну перебудову навколишнього (природного й соціального) світу, зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонійний розвиток” [23, с. 165].

І. Кон розглядає соціалізацію як процес засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи соціальних ролей і відносин [15, с. 22].

Початок розробки психолого-педагогічних аспектів соціалізації пов’язують з іменем німецького соціолога Макса Вебера. Саме він уперше ввів у соціологію поняття “соціальна дія”, що визначило розвиток соціальної проблематики. Для підтвердження цієї тези звернімося до думки Т. І. Костіної, про те, що “соціальні дії – це певна система вчинків, засобів і методів, за допомогою яких особа чи група має намір змінити поведінку, установки чи думки інших осіб або груп” [Цит. за: 17, с. 86].

Джерела становлення терміна “соціалізація” варто шукати в зарубіжній соціології початку ХХ століття. Внесок у розвиток теорії соціалізації внесли Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Дж. Баллантайн, Е. Мак Нейл, Л. Колберг, У. І. Томас, Ф. Знанецький, Е. Еріксон, Дж. Коулмен, Г. Хаймен, Н. Смелзер, Я. Щепанський, Є. Вятр і ін.

Похідним від загального поняття “соціалізація” є термін “політична соціалізація”, який в 60-ті роки ХХ ст. міцно входив до наукового лексикону. Свідченням цього є його широке використання в роботах західних політологів Г. Алмонда, С. Верби, Р. Зігель, Д. Істона, Р. Гесса, П. Шарана, Г. Хаймена та інших. Саме з ім’ям останнього пов’язане безпосереднє використання цього терміна у праці “Політична соціалізація”, яка вийшла друком 1959 р. В 1969 р. Е. Даусон і К. Приуітт опублікували книгу під тією ж назвою (“Політична соціалізація”).

Соціалізація – це процес передачі суспільного досвіду даної культури (ролей, цінностей, умінь, знань, норм) індивідуальним членам суспільства [33, с. 11]. Мета соціалізації полягає в тому, щоб допомогти особі, яка формується, вижити й адаптуватися в суспільному потоці певних труднощів, криз, а то й різних революцій – екологічних, енергетичних, інформаційних, комп'ютерних; опанувати досвід, нагромаджений попередніми поколіннями; зрозуміти й усвідомити своє покликання й визначити власне місце в суспільстві; самостійно відшукати шляхи найефективнішого пристосування до життя в ньому.

З одного боку – це освоєння системи соціальних норм, цінностей, елементів культури й вироблення на цій основі установок, ціннісних орієнтацій, соціальних потреб і т. д., а з іншого боку – реальне включення індивіда в суспільне життя, процес наділення людей соціальними властивостями. Соціалізація в цілому означає процес “цивілізації” членів суспільства.

Ціннісні орієнтації особи не лише визначають мотивацію індивідуальної поведінки, а й загалом (як різноманітні уявлення про суспільне життя) становлять світогляд людини як особи.

Соціалізація являє собою відтворення соціальних структур існуючого суспільства, характерних для нього соціальних відносин, спрямованості їхнього подальшого розвитку, а також відтворення специфічних якостей суб'єктів цих відносин – осіб, що фактично відтворюють, підтримують та реалізують ці відносини у процесі своєї життєдіяльності. Соціалізація виконує роль своєрідного посередника, що зв'язує “минуле з майбутнім”, і є способом організації історичної наступності в соціальній сфері [36, с. 629].

З погляду реалізації специфічної функції – збереження традиційних суспільних відносин – соціалізація проявляється у вигляді залучення людини у вже сформовану до неї систему соціальних відносин та відповідних їм форм діяльності і тим самим сприяє фактичному “обмеженню” її соціально значимого життя участю тільки в цих готових формах і видах соціальної діяльності. Але це лише одна сторона соціалізації – характеристика її консервативної спрямованості [35, с. 67].

Соціалізацію варто розглядати як двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, передачу індивідові соціальної інформації, знань, його прилучення до існуючих цінностей та орієнтирів, засвоєння ним соціального досвіду, норм і ролей, навичок і вмінь за допомогою входження в систему сформованих суспільних відносин, з іншого боку, це процес не лише відтворення, а й подальшого розвитку індивідом існуючої системи суспільних відносин за рахунок його активної діяльності у процесі включення в соціальне середовище.

У соціологічному плані завдання, розв'язувані суспільством у процесі соціалізації особи, можуть бути виражені у вигляді: а) формування здатностей і властивостей індивідів, необхідних для виконання ними суспільних функцій; б) включення індивіда в систему суспільно-політичної й правової самореалізації особи; в) заміщення індивідами соціальних ролей (позицій) у системі соціально-правових відносин; г) розвитку й збагачення існуючих відносин.

Соціалізація за своїм змістом – це своєрідне введення людини в соціальне середовище, прилучення її до системи функціонуючих орієнтацій, традицій, навичок,

передача й засвоєння нею існуючих соціальних відносин, процесів, явищ, включення в систему соціальних зв'язків за допомогою розвитку її соціальної і, насамперед, суспільно-політичної та правової активності, інакше кажучи, включення індивіда в систему соціально-політичних і правових відносин за допомогою наділення його властивостями, необхідними для нормального функціонування суспільних відносин, притаманних даному соціальному ладові [29, с. 15-18].

Людина в процесі її соціалізації не просто засвоює характер існуючих у даному суспільстві суспільних відносин, нагромаджений досвід соціального життя, його особливості, існуючі норми, цінності і традиції, образи й ролі, а й перетворює їх на свої власні орієнтації та установки, в результаті чого формується соціальна зрілість особи і її здатність ефективно брати участь у житті соціальних груп та суспільства. Засвоєні соціальні норми й цінності та сформовані в людини установки до здійснення певних соціальних ролей, вироблені стереотипи і звичні реакції породжують у неї більш-менш стабільні моделі можливої поведінки в соціумі. Характерна риса цього процесу – не пасивне сприйняття, а активне застосування отриманого, його перетворення, тобто своєрідна віддача у вигляді розвитку існуючих соціальних відносин, переведення їх на новий щабель. Таким чином, якщо суспільство в процесі соціалізації “творить” людину як громадянина, то індивід, який соціалізується, творчо впливаючи на розвиток існуючих соціальних структур і відносин, оновлює саме суспільство [4, с. 176-178].

Соціалізація істотно впливає на формування й розвиток особи. Вона охоплює весь процес становлення людини як суб'єкта соціальних відносин і діяльності. Її проміжним і кінцевим результатом є формування в особі певного стану культури як якісної характеристики творчої адаптованості особи до існуючих відносин і соціальної активності. Причому варто підкреслити, що процес соціалізації у всіх її напрямках і видах безпосередньо впливає на культуру як самої людини, так і суспільства в цілому, характеризуючи в ньому якісний рівень соціальних відносин та існуючих інститутів влади і управління.

Соціалізація особи – це наслідок суспільного розвитку, продукт, що синтезує в собі найхарактерніші риси середовища формування. Даний процес є по своїй суті корелятивним, що включає в себе дві складові: по-перше, вплив безпосереднього оточення соціального середовища і, по-друге, результати засвоєння особою культурних досягнень суспільства, і насамперед у сфері дії права.

Ці два положення мають важливе методологічне значення для аналізу процесу формування соціальної культури особи. При характеристиці процесу соціалізації в суспільстві необхідно враховувати й те, що його не можна конкретизувати лише генетично. Процес соціалізації людини – це результат її адаптації в тій чи іншій соціальній сфері, що можливий тільки в умовах розвитку як загальної, так і правової культури, там, де свобода людини піднесена до рангу загальносоціальної цінності, а визначальними принципами свободи є можливість самостійного вибору відповідно до внутрішніх переконань та інтересів людини, мобілізація вольових зусиль, спрямованих на практичну реалізацію зробленого вибору, що впливає не тільки з особистого інтересу, але при цьому й відповідно до інтересів усього суспільства. Свобода виступає як прояв всієї сукупності суб'єктивності людини, результат цілісного, як

раціонального, так і емоційного розуміння світу та волевиявлення [10, с. 28-30].

Становить інтерес класифікація концепцій соціалізації особи в західній літературі другої половини ХХ століття, запропонована А. В. Іванченко та А. А. Збруєвою. Автори виділяють чотири основні напрями дослідження: технократичні концепції соціалізації особи (М. Бурруса, Ф. Скінер, М. Саундерс); концепції авторитарного раціоналізму (Т. Мак Даніел, Т. Гуд, Дж. Брофі, Дж. Добсон, Д. Дьюк, Ф. Джоунс і ін.); психоаналітичні концепції соціалізації особистості (Е. Фромм, А. Адлер і ін.); неогуманістичні концепції соціалізації особи (А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс, Р. Барт і ін.) [11, с. 9-13].

Західні дослідники розглядають соціалізацію як засіб, за допомогою якого члени соціуму здобувають три види основних життєвих орієнтацій: 1) певну суму загальноприйнятих соціальних знань, загальнопоширених уявлень про природу соціального процесу діяльності, системи; 2) соціальні цінності, розглянуті як найзагальніші цілі, до яких, на думку індивідів, повинна прагнути система; 3) установки, з якими індивід підходить до соціальних об'єктів (довіра, згода, симпатії, шанобливість або антипатія, недовіра, ворожість). Дослідження показують, що згода в системі досягається в тому випадку, якщо члени системи мають однакові підстави орієнтації. Соціалізація індивіда в цьому випадку повинна відбуватися на всіх рівнях соціального життя. Головними об'єктами основних соціальних орієнтацій можуть бути різні елементи соціальної системи, форми спілкування, ієрархія особистісних зв'язків [25, с. 25-30].

У західній науці виділяються кілька типів соціалізації: гармонійний тип, що відбиває складення психологічно нормальних відносин людини та інститутів влади, які породжують його раціональне й поважливе ставлення до правопорядку, держави, своїх громадянських обов'язків; плюралістичний тип, що свідчить про визнання людиною рівноправності з іншими громадянами, їхніх прав та свобод і характеризує здатність людини змінювати свої соціальні пріоритети, переходити на інші ціннісні орієнтири; гегемонічний тип, що характеризується негативним ставленням людини до будь-яких соціальних і політичних систем, крім "своєї"; конфліктний тип, що формується на основі міжгрупової боротьби й протистояння взаємозалежних інтересів, а тому вбачає мету власної позиції у збереженні лояльності до своєї групи й підтримці її в боротьбі [32, с. 54-55].

Л. С. Рубан вказує на два основні підходи до вивчення проблем соціалізації: психоаналітичний (розглядає соціалізацію як процес входження асоціального індивіда в суспільне середовище з наступною адаптацією) та інтеракціоністський (трактує соціалізацію як процес і наслідок міжособистісної взаємодії людей і як двосторонній процес засвоєння й відтворення індивідом соціальних цінностей) [27, с. 9].

Оскільки соціалізація припускає певну "адаптацію" до умов, що змінилися, життя людини та процес соціалізації триває невинно протягом всього життя індивідуума. Протягом процесу накопичення соціального досвіду відбувається постійна видозміна або зміцнення життєвих позицій індивідуума; соціалізація може набувати форми явної або прихованої передачі досвіду. Вона явна, якщо включає безпосередню передачу інформації, почуттів або цінностей щодо об'єктів політики. Так, процес навчання у вищому навчальному закладі – приклад явної соціальної

соціалізації. Прихована соціалізація – це передавання установок, які впливають на ставлення та різномірні підходи до відповідних об'єктів і рольових функцій у соціумі.

А. В. Волохов виділяє два підходи до вивчення проблем соціалізації: об'єктно-об'єктний, коли індивід є пасивним у процесі соціалізації (Т. Парсонс, Дж. Баллантайн, Дж. Огбю, Е. Мак Нейл та ін.), та об'єктно-суб'єктний, коли індивід є активним (Ч. Х. Кули, Л. Колберг, У. І. Томас, Е. Еріксон та ін.) [5, 13]. У Радянському Союзі соціалізаційною проблематикою активно займалися Б. Г. Ананьєв, В. С. Мерлін, І. С. Кон, Є. С. Кузьмін, Б. Д. Паригін, Л. С. Рубан та ін.

Продуктивною є позиція Н. Заверіко та І. Зверевої, які пов'язують розвиток теорії соціалізації з ідеями структурного функціоналізму (особа у процесі соціалізації пасивна), традиційного функціоналізму (особа соціально активна) і, нарешті, з новою теоретико-методологічною орієнтацією – соціалізаційно-індивідуалістичною (включення особи в систему групових взаємин у відкритих соціальних спільнотах) [8, с. 49-50].

У сучасній американській літературі, присвяченій проблемам соціалізації, як підкреслює Є. Ю. Рогачова: “у 80-і роки нашого сторіччя пріоритетним був психологічний підхід до проблеми соціалізації, що акцентує увагу на таких процесах, як моделювання, імітація та ідентифікація. Нині у підходах зарубіжних авторів застосовується спроба поєднання психологічних і соціальних аспектів соціалізації” [26, с. 136].

К. А. Шварцман у роботі, присвяченій критичному аналізу немарксистських концепцій виховання, що вийшла наприкінці 80-х років, писала: “Соціалізація тлумачиться західними вченими як виховання активної особи в процесі її взаємодії із соціальним середовищем, усвідомлення нею необхідності повного розвитку своїх здібностей і потенцій. Соціалізація в такому її розумінні має на меті “самоутвердження” особи як вираження дійсності її буття і тому припускає, зокрема, виховання критичного ставлення до елементів соціального середовища, які заважають цьому “самоутвердженню” [37, с. 52].

Основоположником теорії соціалізації в Україні є видатний психолог і педагог В. В. Зеньковський. Ще 1918 р. у своїй праці “Соціальне виховання, його завдання та шляхи” він один з перших стверджував, що “школа й суспільство повинні готувати особистість до громадянської самостійності, якої вимагає від усіх нас життя, сприяти не лише її розвитку, а й зробити її пристосованою до соціального життя, готувати до соціальної діяльності”. Він і його прихильники вважали, що завдання виховання полягає “у розвитку соціальної активності, у розвитку смаку до соціальної діяльності, у вихованні духу солідарності, здатності підніматися над особистими егоїстичними задумами” [9, с. 9-10].

Творчою і гуманною була його ідея про те, що соціальне виховання має орієнтуватися на загальнолюдські цінності. “У соціальному вихованні, – підкреслював В. В. Зеньковський, – ми повинні готувати дітей до такого соціального спілкування, у якому основне місце належало б власне людським, а не класовим відносинам” [9].

Важливими, але, на жаль, досі не цілком усвідомленими, є ідеї В. Сухомлинського про соціалізацію як чинник та умову формування колективу. Він, зокрема, відзначав: “Процес соціалізації є однією з найважливіших передумов

формування тієї виховної сили колективу, про яку в педагогічній літературі нерідко доводиться читати як про щось таке, що нібито дається вже в готовому вигляді” [34, с. 40]. В. Сухомлинський визначив провідну ідею педагогічного впливу на процес соціалізації, визначивши, що “правильне включення в життя суспільства, правильна соціалізація можливі лише тоді, коли людина свідомо прагне до гармонії власного “Я” з інтересами інших людей, не лише вміє, але й намагається поступатися власними бажаннями в інтересах загального блага” [34, с. 41].

Над різноманітними аспектами процесу соціалізації особи в Україні активно працювали Л. Сохань, С. Бабенін, М. Лукашева, Ю. Левада, А. Мудрик, В. Марков та ін. [6].

У дослідженні феномену соціалізації в радянській науці виділяється три напрями. Соціально-філософський представлений С. С. Батеніним, О. І. Івановим, В. В. Москаленко, Б. П. Паригіним, Е. К. Пеньковим, Л. К. Синьковою, А. Г. Харчевим та ін. З точки зору соціально-філософських концепцій соціалізації, поняттями, що утворюють сутність, тут виступають збереження і стабілізація суспільних відносин при їх засвоєнні новими поколіннями, а також активна комунікативна взаємодія, в ході якої відбувається апробація різних соціальних ролей і формується автентичне соціальне “я” [28; 24; 21].

Другий напрям – соціально-психологічний. Його активно розробляли Г. М. Андрєєва, Н. В. Андрєєнкова, І. Г. Антипова, В. Г. Бочарова, Я. Л. Коломінський, І. С. Кон, О. М. Леонтьєв, М. П. Лукашевич, Р. С. Немов, А. В. Петровський та інші. Тут соціально-психологічні аспекти соціалізації позначені в площині включення індивіда в різноманітні суспільні відносини, засвоєння й відтворення соціальних досвіду та зв’язків, активного перетворення соціального середовища [2; 14].

Третій напрям – соціально-педагогічний. Він представлений роботами Б. М. Бімбада, Ю. В. Волошкової, Б. З. Вульфова, О. С. Газмана, Н. Н. Лавриченко, А. В. Мудрика, Л. І. Новикової, В. І. Петрищева, М. М. Плоткіна, В. А. Сластьоніна та інших. Соціально-педагогічна проблематика охоплює насамперед питання цілеспрямованого впливу соціуму на особистість, розмаїття взаємодії особистостей і колективів із соціальним середовищем, регуляцію механізмів цієї взаємодії, відтворення досвіду попередніх поколінь у процесі саморозвитку особи [22; 19].

В 90-ті роки в дослідженнях, здійснюваних представниками різних суспільствознавчих дисциплін, перебували питання структури, функцій, механізмів соціалізації, її особливостей у тих умовах. Все рельєфніше виступає поліфункціональність соціалізації як наукового феномену. На цю обставину звернула увагу Р. Гурова, виділяючи в ньому філософський, соціологічний, правовий, соціально-психологічний і педагогічний аспекти.

Ця думка знаходить широку підтримку в низці праць того часу. Зокрема, Г. Андрєєва відзначає, що “соціалізація – це двосторонній процес, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв’язків, з іншого – процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв’язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище” [2, с. 276].

На поліфункціональність соціалізації звертає увагу й Н. Андреснкова, яка однією з перших акцентувала увагу на таких її аспектах, як соціальна свідомість, оволодіння навичками соціальної поведінки, інтеріоризація особистісних позицій і соціальних ролей, корекція ціннісних орієнтацій особи [3, с. 44].

Наведені трактування соціалізації об'єднує важливий логіко-семантичний зв'язок: вони з різних точок зору відображають сутність соціалізаційного процесу – “входження” людини до соціуму, який її оточує.

Процес соціалізації може розглядатися як єдність зміни соціальних та особистісних сторін життєдіяльності індивіда. Він у цілому має свої тимчасові рамки. Межі основних стадій соціалізації прийнято пов'язувати з віковими рамками розвитку особи.

У самому процесі соціалізації необхідно розрізняти й відповідно виділяти його активну фазу й стабілізуюче-коригуючі періоди. Активна фаза соціалізації триває не все життя, а період, необхідний для стійкої інтеріоризації комплексу докорінних, базових для даного соціального ладу норм, цінностей, ролей і вироблення стійкої системи соціальних орієнтацій, установок і т. д. [13].

Поняття інститутів соціалізації є похідним від базового поняття “соціальні інститути”, яке в сучасній соціології трактується як “форма закріплення й спосіб здійснення спеціалізованої діяльності, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин” [30, с. 23]. При цьому слід мати на увазі, що запропоноване визначення лише в цілому охоплює всю складність характеризованого явища.

Воно має бути доповнене суттєвим зауваженням, зробленим М. Єнікієвим, який вважає, що такий соціальний показник, як інституціоналізація суспільства (кількість соціальних інститутів і простота їх створення), – “один з основних показників розвиненості суспільства, його асоціативного життя” [7, с. 131].

Таке зауваження відображає найважливіший критерій зрілої соціальності – розвиненість соціалізуючої функції, з іншого – в ньому полягає ідея динаміки в розвитку соціальних інститутів, їх обумовленість конкретною соціально-історичною обстановкою. Саме цей аспект підкреслюється у визначенні, запропонованому в “Соціологічному енциклопедичному словнику”, де, зокрема, соціальний інститут визначається як “історично усталені форми організації та регулювання суспільного життя... як правове організаційне закріплення форм поведінки, відносин і т. ін., що склались у суспільстві” [31, с. 105]. Важливою властивістю соціальних інститутів є їх значна залежність від конкретно-історичного моменту суспільного розвитку. У періоди стабільного розвитку соціальні інститути стійкі й ефективні. У період же кризового стану суспільства спостерігається неузгодженість в системі їх взаємодії, нездатність забезпечити суспільні потреби, відбувається руйнування традиційних соціальних зв'язків.

Система інститутів соціалізації – це досить стійкі форми організації суспільних відносин, які забезпечують формування суспільного організму як цілого, його стабільність, спадкоємність соціального досвіду. У понятті інституту соціалізації виділяються два аспекти. По-перше, це ціннісно-нормативна структура суспільства, яка містить усталений комплекс цінностей – принципів, норм, установок, що конституують різноманітні галузі діяльності. По-друге, це суспільні системи, з якими

пов'язані цілком конкретні соціальні спільноти: організації, групи, верстви. Обидва ці аспекти взаємопов'язані: цінності об'єктивовані, а інститути реалізують свої функції за допомогою мотиваційної сфери [20].

Інститутами соціалізації є сім'я, дошкільні установи (ясла, дитячі садки), школи, ПТУ, технікуми, вузи, різні суспільні об'єднання й організації, трудовий колектив, сама держава через її організації та установи влади і управління, формальні й неформальні вікові групи, засоби масової комунікації).

У системі інститутів соціалізації важливе місце приділяється школі (середній і вищій). Шкільні програми покликані соціалізувати підлітка, тобто прищепити йому почуття відданості суспільству, державі, родині, повагу до національної історії та традицій. Саме в цей період виробляються основні позиції становлення соціально зрілої особи. При цьому, як справедливо відзначає І. С. Кон, "її реальний вибір, та й самі її прагнення, усвідомлює вона це чи ні, чи не найбільшою мірою визначаються попереднім вихованням і впливом оточуючих людей, соціальним середовищем" [16, с. 166].

Підперіоди стійкої та цілісної соціалізації людини, як правило, пов'язані зі стадією соціальної зрілості особи й охоплюють собою період активної трудової і творчої діяльності.

В соціалізації індивіда істотну роль відіграють норми права. Це пов'язано з тим, що право опосередковує найважливіші економічні і моральні відносини, спрямовуючи їх розвиток і вдосконалення відповідно до об'єктивних закономірностей функціонування суспільства. Впливаючи на суспільні відносини, норми права тим самим певною мірою визначають весь процес соціалізації.

Норми права безпосередньо впливають і на кожного громадянина. Вони визначають міру можливої поведінки людини, надаючи громадянам свободу творчої діяльності, можливість задоволення особистих потреб та інтересів, гарантують участь особи у формуванні самих умов своєї життєдіяльності шляхом надання можливості включення її у сформовану систему суспільних відносин. Разом з тим правові норми встановлюють одночасно міру обов'язкової поведінки, згідно з якою кожний громадянин повинен діяти для забезпечення нормального функціонування суспільства і кожного його члена. Сукупність основних прав і обов'язків закріплюється в конституції держави.

Безпосередній вплив норм права на соціалізацію індивіда відбувається в різних формах: шляхом встановлення правового статусу особи, шляхом наділення конкретними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками учасників правовідносин і шляхом пртягнення до юридичної відповідальності осіб, що порушують правопорядок [1, с. 283-297].

Слід зазначити, що чим вищий ступінь соціалізації індивідів, тим вищим є рівень розвиненості суспільних відносин, їх стабільності й динамічного поступального розвитку [21, с. 108].

Реалізацію соціалізації в діях, вчинках і думках людини можна констатувати за такими зовнішніми проявами: інтерес особи до інформації, реалізований в її пошуку та споживанні; звичка до соціальних оцінок подій у світі, країні, найближчому оточенні, які вимагають широти світогляду; потреба у систематизованих соціальних знаннях,

реалізована в освіті й самоосвіті; прагнення проникнути в сутність того, що відбувається у світі соціальних процесів, сприйняття цього як власних пошуків сенсу життя, свого місця в реальному розмаїтті світу; прагнення і вміння захищати свою громадянську позицію.

Використані джерела:

1. *Алексеев С. С.* Восхождение к праву. Поиски и решения. – М. : Норма, 2002. – 601 с.
2. *Андреева Г. М.* Социальная психология. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 376 с.
3. *Андреевкова Н. В.* Проблема социализации личности // Социальные исследования. – 1970. – Вып. 3.
4. *Ануфриев Е. А.* Социальный статус и активность личности: Личность как объект и субъект социальных отношений. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 287 с.
5. *Волохов А. В.* Теория и методика социализации ребенка в детских общественных организациях : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Ярославль, 1999. – 32 с.
6. *Гупан Н. М.* Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Київський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. – К., 2000. – 221 с.
7. *Еникеев М. И.* Энциклопедия. Общая и социальная психология. – М. : ПРИОР, 2002. – 560 с.
8. *Заверико Н., Зверева І.* Історико-теоретичний аналіз досліджень проблеми соціалізації особистості: Соціальна педагогіка і адаптивність особистості / Київський міжрег. ін-т. удоск. вчителів. – Суми : ВВП Мрія, 1994. – 198 с.
9. *Зеньковский В. В.* Социальное воспитание, его задачи и пути. – М., 1918. – 91 с.
10. *Иваненков С. П.* Проблемы социализации современной молодежи. – СПб. : СПб РТА, 2003. – 420 с.
11. *Иванченко А. В., Збруєва А. А.* Концепції соціалізації особистості у західній педагогіці другої половини ХХ століття // Вісн. Житомир. пед. ун-ту. – 1999. – № 3.
12. *Ильина Т. А.* Педагогика. – М. : Просвещение, 1968. – 573 с.
13. *Кон И. С.* Социология личности. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.; *Бевзенко Л. Д.* Социальная саморегуляция. Синергетическая парадигма. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2002. – 250 с.
14. *Кон И. С.* Психология ранней юности : кн. для учителя. – М. : Просвещение, 1989. – 254 с.
15. *Кон И. С.* Ребенок и общество. – М. : Наука, 1988. – 270 с.
16. *Кон И. С.* Социология личности. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.
17. *Костина Т. И.* Духовность, образование, личность в условиях становления общества устойчивого развития : в 2-х ч. / под ред. Ю. Л. Егорова. – М. : Изд-во “Микропринт”, 2000. – Ч. 1. – 114 с.
18. *Крапивенский С. Э.* Социальная философия. – М. : Владос, 2004. – 411 с.
19. *Лавриченко Н. М.* Педагогіка соціалізації: Європейський абрис. – К. : Віра Інсайт, 2000. – 444 с.
20. *Лукашевич М. П.* Соціалізація: Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
21. *Москаленко В. В.* Социализация личности: (Философ. аспект). – К. : Вища шк., 1986. – 199 с.
22. *Мудрик А. В.* Социальная педагогика. – М. : “Академия”, 2005. – 200 с.
23. *Парыгин Б. Д.* Социальная психология как наука. – Л. : Лениздат, 1967. – 261 с.
24. *Петровский А. В., Ярошевский М. Г.* История и теория психологии : Т. 1. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 416 с.
25. Политическая социология : учебн. пособие для студ. вузов / Ю. Г. Волков, Г. П. Сопов (отв. ред). – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 340 с.
26. *Рогачева Е. Ю.* Подходы к социализации в зарубежной педагогике // Социализация личности: исторический опыт советского периода и современные тенденции : сб. науч. тр. / под ред. М. Г. Плоховой и Ф. А. Фрадкина. – М. : Изд-во ИТП и МИО РАО, 1993.

27. Рубан Л. С. Процесс социализации учащихся: (Социологический анализ проблем национальной школы региона с диффузным расселением) : автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 1992. – 22 с.
28. Соколова Е. Е. Введение в психологию. – М. : АООТ Твер. полигр. комб, 2005. – 351 с.
29. Социологические проблемы воспитания. – М. : Педагогика, 1981. – 210 с.
30. Социологический справочник / под общ. ред В. И. Воловича. – К. : Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
31. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / ред. Г. В. Осипов. – М. : Норма, 2002. – 488 с.
32. Социология: наука об обществе : учебн. пособие для студ. вузов / под общ. ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлача и др. – Харків : ИМП “Рубикон”, 1997. – 687 с.
33. Соціальна робота з молоддю в Україні : зб. інформаційно-метод. матеріалів / І. О. Хохленков та ін. ; Український держ. центр соціальних служб для молоді. – К. : Столиця, 1997. – 152 с.
34. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1979. – Т. 1. – 686 с.
35. Философская энциклопедия / глав. ред. Ф. В. Константинов. – Т. 5. – М. : Сов. энциклопедия, 1970. – 740 с.
36. Философский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
37. Шварцман К. А. Философия и воспитание: Критический анализ немарксист. концепций. – М. : Политиздат, 1989. – 280 с.

Демина О. С. Понятие, особенности и роль социализации в обществе.

В статье представлен анализ основных концепций и подходов к проблеме социализации личности, определяющих значение и содержание феномена правовой социализации в трансформирующемся обществе.

Ключевые слова: социализация, правовая социализация, институт социализации, воспитание, самообразование, социальный опыт, ценностные ориентации.

O. Dyomina. A concept, features and role of socialization, is in society.

In the article the presented analysis of basic conceptions and approaches is to the problem socializations of person, which expose a value and maintenance of the phenomenon of legal socialization in society which is transformed.

Keywords: socialization, legal socialization, institute of socialization, education, self-education, social experience, valued orientations.

Івченко І. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У статті розглянуто поняття та структуру механізму забезпечення прав і свобод дитини з обмеженими можливостями, визначено основні види гарантій прав і свобод дитини-інваліда.

Ключові слова: дитина з обмеженими можливостями, права і свободи дитини з обмеженими можливостями, механізм забезпечення прав і свобод дитини з обмеженими можливостями, гарантії прав і свобод дитини з обмеженими можливостями.

Безперервний процес суспільного та державного розвитку призводить до усвідомлення необхідності не тільки декларування прав та свобод людини і